

К. В. Токарева

*Кіровоградський науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр МВС України*

K. V. Tokarieva

Kirovograd Scientific Research Forensic Centre, MIA of Ukraine

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕХАНІЗМУ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

THE ACTUAL ASPECTS OF THE FORENSIC ECONOMIC EXAMINATION MECHANISM IN MODERN CONDITIONS

Визначено механізм проведення судової економічної експертизи. Виокремлено основні його складові, окреслено мету, що полягає в забезпеченні достовірних результатів судової економічної експертизи, у тому числі щодо встановлення законності фінансово-економічних аспектів функціонування суб'єктів господарювання, а також завдання, принципи, об'єкти, методи цієї експертизи. Розроблено авторську концептуальну схему механізму судової економічної експертизи. Запропоновано власний підхід до оцінки результативності механізму судової економічної експертизи за такими ключовими елементами: законодавчий (нормативний), який залежить від наявності, взаємозгодженості та відповідності сучасним світовим стандартам законів і підзаконних актів з питань судової економічної експертизи; інформаційний, що характеризує забезпеченість експертів своєчасною та достовірною інформацією для проведення експертизи, наявність доступу до усіх первинних джерел інформації; організаційно-економічний, що передбачає забезпечення належних умов для проведення експертизи, у тому числі доступ до необхідного обладнання, користування сучасними інформаційно-комунікативними технологіями, базами даних; інтелектуальний (фаховий), який характеризується залученням до проведення експертизи компетентних фахівців, що володіють сучасними методами аналізу економічних і фінансових явищ і процесів; психологічний, ознаками якого є психологічна стійкість залучених експертів у протидії стресу, корупційним діям, тиску зацікавлених у результатах експертизи осіб.

Ключові слова: судова економічна експертиза; експерт; механізм; господарська діяльність; метод судової економічної експертизи.

Раскрыт механизм проведения судебной экономической экспертизы. Выделены основные его составляющие, определены цель, заключающаяся в обеспечении достоверных результатов судебной экономической экспертизы, в том числе по установлению законности финансово-экономических аспектов функционирования субъектов хозяйствования, а также задачи, принципы, объекты, методы этой экспертизы. Разработана авторская концептуальная схема механизма судебной экономической экспертизы. Предложено собственный подход к оценке результативности механизма судебной экономической экспертизы по следующим ключевым элементам: законодательный (нормативный), который зависит от наличия, согласованности и соответствия современным

мировим стандартам законів и підзаконних актів по вопросам судової економічної експертизи; інформаційний, характеризуючий забезпеченість експертів сучасною і достовірною інформацією для проведення експертизи, наявність доступу до всіх первинних джерел інформації; організаційно-економічний, передбачаючий забезпечення належних умов для проведення експертизи, в тому числі доступ до необхідного обладнання, використання сучасними інформаційно-комунікативними технологіями, базами даних; інтелектуальний (професійно-спеціальний), характеризуючийся залученням до проведення експертизи компетентних спеціалістів, володіючих сучасними методами аналізу економічних і фінансових явищ і процесів; психологічний, ознаками якого є психологічна стійкість залучених експертів в протидії стресу, корупційним діям, тиску зацікавлених в результатах експертизи осіб.

Ключевые слова: судово-економічна експертиза; експерт; механізм; господарська діяльність; метод судової економічної експертизи.

This article defines the mechanism of conducting forensic economic examination. The main components of it are outlined, the goal is defined, which is to provide reliable results of forensic economic examination, including the establishment of the legality of the financial and economic aspects of the economic functioning entities, as well as the tasks, principles, objects, methods of this examination. The author's conceptual scheme of the mechanism of forensic economic examination is developed. The author proposes an own approach to impact assessment of the mechanism of forensic economic examination on the following key elements: legislative (regulatory), which depends on availability, coherence and compliance with modern world standards of laws and subordinate acts on matters of forensic economic examination; informational, which defines the provision of experts with timely and reliable information for the examination, availability of access to all primary sources of information; organizational and economic, which provides for proper conditions for the examination, including access to the necessary equipment, the use of modern information and communication technologies, databases; intellectual (professional), which is characterized by the involvement of the competent specialists, who use modern methods of analysis of economic and financial phenomena and processes, to the examination conduction; psychological, features of which is the psychological resistance of the involved experts in counteracting stress, corrupt actions, pressure of persons concerned in the results of expert examination.

Key words: forensic economic examination; expert; mechanism; business activity; method of forensic economic examination.

У сучасних реаліях фінансово-економічної ситуації в Україні неналежне розслідування економічних правопорушень може становити суттєву загрозу економічній безпеці держави. Тому кваліфіковане дослідження господарської та фінансово-економічної діяльності суб'єктів господарювання всіх форм власності (зрозуміло, за наявності законних підстав для його здійснення) залишається одним із надзвичайно важливих завдань вітчизняних правоохоронних органів і суду. Проведення таких досліджень вимагає від фахівців глибоких знань у сфері фінансового, податкового обліку, володіння сучасними методами економічного аналізу, навичками комплексного застосування інструментарію проведення судової економічної експертизи.

Теоретико-методичні та практико-прикладні аспекти судової економічної експертизи були предметом вивчення багатьох вітчизняних науковців і практиків, зокрема таких, як: В. М. Глібо, І. Г. Завдов'єва, Н. І. Клименко, І. І. Пашинська, О. Б. Пугаченко, О. В. Софілканіч, В. В. Федчишина, О. В. Хомутенко та ін. Разом із тим сучасні умови економічної діяльності, які часто характеризуються складністю і невизначеністю, зумовлюють потребу в ґрунтовному науковому дослідженні питань комплексного

застосування механізму проведення судової економічної експертизи та методів економічного аналізу.

Метою статті є визначення складових механізму проведення судової економічної експертизи, у тому числі тих із них, що визначають його результативність та перспективи вдосконалення в сучасних умовах, розроблення концептуальної схеми такого механізму.

Правову основу судової економічної експертизи в Україні становлять Конституція України, Кримінальний, Цивільний, Господарський процесуальні кодекси України, Кодекс адміністративного судочинства України, Закон України «Про судову експертизу», Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, інші нормативні акти.

Механізм судової економічної експертизи має забезпечувати достовірність її результатів, у тому числі щодо встановлення законності фінансово-економічних аспектів функціонування суб'єктів господарювання (див. рис.).

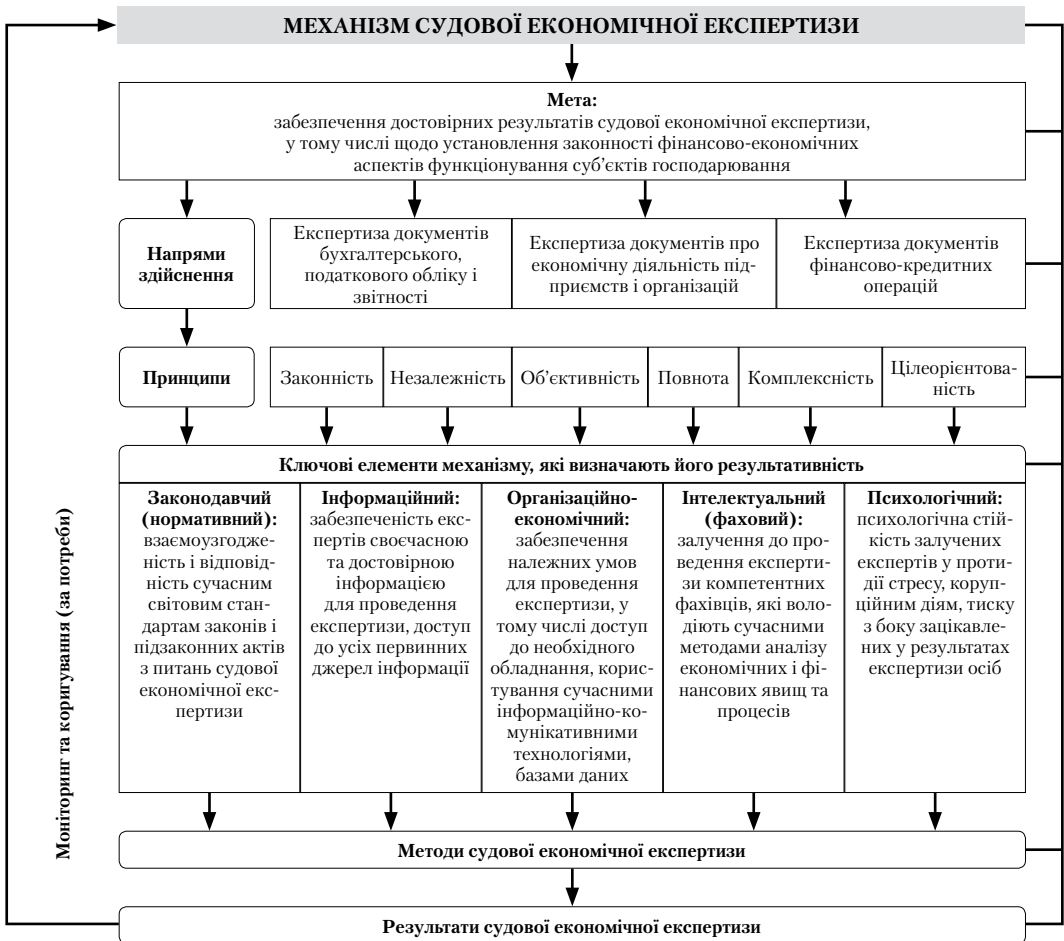

Рис. Концептуальна схема механізму судової економічної експертизи

Загалом судова експертиза являє собою дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду. Судово-експертна діяльність ґрунтується на принципах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження [1]. Цей перелік може бути доповнений принципами комплексності (урахування всіх аспектів фінансово-економічної діяльності суб'єкта господарювання в їх взаємозв'язку) і цілеорієнтованості (спрямованості на вирішення певного завдання).

Згідно з процесуальним законодавством України виконуються первинні, додаткові, повторні, комісійні та комплексні експертизи [2].

Судова економічна експертиза (сьогодні найактуальніший вид судової експертизи) здійснюється за трьома напрямками, що передбачають експертизу документів: бухгалтерського, податкового обліку і звітності; про економічну діяльність підприємств й організацій; фінансово-кредитних операцій, та сприяє вирішенню широкого кола завдань (див. табл.) [2].

Таблиця

**Класифікація основних завдань
судової економічної експертизи за напрямками**

Напрямок	Завдання судової економічної експертизи
Дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності	<ul style="list-style-type: none"> — визначення документальної обґрунтованості розміру нестачі або надлишків товарно-матеріальних цінностей та грошових коштів, періоду і місця їх утворення — визначення документальної обґрунтованості оформлення операцій з одержання, зберігання, виготовлення, реалізації товарно-матеріальних цінностей, у тому числі грошових, основних засобів, надання послуг — визначення документальної обґрунтованості відображення в обліку грошових коштів, цінних паперів — визначення документальної обґрунтованості відображення в обліку операцій з нарахування та виплати заробітної плати, інших виплат — установлення відповідності чинному законодавству відображення в податковому обліку доходів і витрат за фінансово-господарськими операціями, що підлягають оподаткуванню податком на прибуток — визначення відповідності чинному законодавству відображення в податковому обліку податкових зобов'язань і податкового кредиту з податку на додану вартість
Дослідження документів про економічну діяльність підприємств і організацій	<ul style="list-style-type: none"> — визначення документальної обґрунтованості, аналізу показників фінансового стану (платоспроможності, фінансової стійкості, прибутковості) — визначення документальної обґрунтованості аналізу і структури майна та джерел його придбання — визначення документальної обґрунтованості стану та інтенсивності використання оборотних активів і джерел їх формування — визначення документальної обґрунтованості та аналізу джерел власних коштів і результатів фінансово-господарської діяльності — установлення документальної обґрунтованості та аналізу загальногосподарських і спеціальних фондів — визначення документальної обґрунтованості та аналізу реальності розрахунків з дебіторами і кредиторами

Напрямок	Завдання судової економічної експертизи
	<ul style="list-style-type: none"> — визначення документальної обґрунтованості та аналізу економічної доцільності отримання і використання кредитів і позик — визначення документальної обґрунтованості та аналізу витрат і цін як чинників фінансової стабільності, беззбитковості — визначення документальної обґрунтованості розрахунків під час приватизації та оренди відповідно до чинних методик оцінки вартості майна, що приватизується, та інші питання, пов'язані з приватизацією, банкрутством підприємств — визначення документальної обґрунтованості розрахунків частки майна в разі виходу учасника зі складу засновників — визначення документальної обґрунтованості розрахунків втраченого заробітку (від несвочасної виплати компенсації заподіяної шкоди в разі втрати працездатності та в інших випадках) — визначення документальної обґрунтованості цільового витрачання бюджетних коштів — визначення документальної обґрунтованості розрахунків втраченої вигоди
Дослідження документів фінансово-кредитних операцій	<ul style="list-style-type: none"> — визначення документальної обґрунтованості оформлення банківських операцій з відкриття рахунків, руху грошових коштів на рахунках — визначення документальної обґрунтованості оформлення та відображення в обліку операцій з видачі, використання та погашення кредитів — визначення документальної обґрунтованості оформлення та відображення в обліку банків їх фінансово-господарської діяльності — визначення відповідності чинному законодавству відображення фінансово-господарських операцій банків вимогам нормативних актів з ведення обліку і подання звітності — визначення документальної обґрунтованості відображення фінансово-господарських операцій щодо нарахування та сплати банками податків та їх відповідність даним обліку та звітності, чинному законодавству — установлення кола осіб, на яких покладено обов'язок забезпечення дотримання вимог нормативно-правових актів із банківського обліку і контролю

Судова економічна експертиза, зазначає О. В. Софілканич, досліджує виробничу та фінансово-господарську діяльність підприємств різної форми власності в разі допущення збитків, нестачі, крадіжки матеріальних цінностей чи грошових коштів, безгосподарності та виявлення інших негативних явищ, які стали об'єктом розслідування правоохоронних органів [3].

Проведення економічної експертизи зумовлено, на думку Н. І. Клименко і В. В. Федчишиної, потребою у спеціальних економічних знаннях із бухгалтерського обліку, оподаткування, контролю, аналізу результатів фінансово-господарської діяльності для забезпечення повноти, всебічності та об'єктивності дослідження фактичних обставин справи [4].

Загалом результативність механізму проведення судової економічної експертизи сьогодні визначають такі ключові елементи:

законодавчий (нормативний), що характеризує взаємоузгодженість і відповідність сучасним світовим стандартам законів і підзаконних актів з питань судової економічної експертизи;

інформаційний, що характеризує забезпеченість експертів своєчасною та достовірною інформацією для проведення експертизи, наявність доступу до всіх первинних джерел інформації;

організаційно-економічний, що передбачає забезпечення належних умов для проведення експертизи, у тому числі доступ до необхідного обладнання, користування сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями, базами даних;

інтелектуальний (фаховий), що передбачає залучення до проведення експертизи компетентних фахівців, які володіють сучасними методами аналізу економічних і фінансових явищ та процесів;

психологічний, ознаками якого є психологічна стійкість залучених експертів у протидії стресу, корупційним діям, тиску з боку зацікавлених у результатах експертизи осіб.

Серед найневизначеніших питань у вітчизняній теорії та практиці судової економічної експертизи – класифікація її методів і методик проведення, які б повною мірою відповідали реаліям сьогодення.

Метод судової економічної експертизи являє собою сукупність прийомів, способів та операцій, які застосовують у процесі відповідного дослідження [5]. У теорії судової економічної експертизи, зазначає В. М. Глібко, вирізняють такі способи дослідження: методичні, конкретні емпіричні, розрахунково-аналітичні, документально-методичні тощо [6].

Особливу групу методів судової економічної експертизи становлять методи економічного аналізу, які поділяються на загальнонаукові, економіко-логічні та економіко-математичні.

Реєстр методик проведення судових експертиз на офіційному сайті Міністерства юстиції України містить не один десяток методик з питань економічної експертизи, що регулюють порядок здійснення експертизи з найрізноманітніших питань бухгалтерського, податкового обліку, фінансової, кредитної діяльності тощо [7]. Проте він не сталий. Так, з огляду на те, що деякі методики економічного напрямку експертиз створено ще в 1998 р., у 2017 р. було прийнято рішення щодо припинення дії окремих із них.

Висновки. Судова економічна експертиза спрямована на дослідження документів: бухгалтерського, податкового обліку і звітності, про економічну діяльність підприємств і організацій, фінансово-кредитних операцій.

Механізм проведення судової економічної експертизи становить сукупність напрямів, принципів, елементів діяльності у відповідній сфері, результативність якого визначається законодавчою (нормативною), інформаційною, організаційно-економічною, інтелектуальною (фаховою), психологічною складовими.

Перспективи подальших наукових досліджень за цією тематикою вбачаються у здійсненні чіткої класифікації методів проведення судової економічної експертизи та їх ґрунтовному аналізі щодо відповідності реаліям сьогодення.

References

1. Pro sudovu ekspertyzu: zakon vid 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (data zvernennia: 15.03.2018).

2. Pro zatverdzhennia Instruksii pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naukovo-metodychnykh rekomendatsii z pytan pidhotovky ta pryz-

nachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen: nakaz Miniustu vid 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (data zvernennia: 15.03.2018).

3. Sofilkanych O. V. Aktualni problemy sudovo-ekonomichnoi ekspertyzy u kryminalnykh provadzhenniakh pro ekonomichni zlochyny / O. V. Sofilkanych. *Visn. Akad. advokatury Ukrainy*. 2013. № 1 (26). S. 169–174.

4. Klymenko N. I. Sudovo-ekonomichna ekspertyza: suchasnyi stan i aktualni pytannia / N. I. Klymenko, V. V. Fedchyshyna. *Kryminalist. visn.* 2016. № 1. S. 56–61.

5. Pashynska I. I. Kontseptualni osnovy metodolohii sudovo-ekonomichnoi ekspertyzy / I. I. Pashynska. *Visn. Zhytomyr. derzh. tekhnolohich. un-tu*. Serii: Ekonomichni nauky. 2013. № 1. S. 296–298.

6. Hlibko V. M. Teoretychni ta orhanizatsiini osnovy pryznachennia i provedennia sudovo-ekonomichnoi ekspertyzy / V. M. Hlibko. *Teoriia i praktyka pravoznavstva*. 2013. Vyp. 2. S. 1–8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_2_46 (data zvernennia: 15.03.2018).

7. Reiestr metodyk provedennia sudovykh ekspertyz. *Ofits. sait Miniustu Ukrainy*. URL: <http://rmpse.minjust.gov.ua> (data zvernennia: 15.03.2018).

Список використаних джерел

1. *Про судову експертизу*: закон від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 15.03.2018).

2. *Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень*: наказ Мін'юсту від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 15.03.2018).

3. Софілканич О. В. Актуальні проблеми судово-економічної експертизи у кримінальних провадженнях про економічні злочини / О. В. Софілканич. *Вісн. Акад. адвокатури України*. 2013. № 1 (26). С. 169–174.

4. Клименко Н. І. Судово-економічна експертиза: сучасний стан і актуальні питання / Н. І. Клименко, В. В. Федчишина. *Криміналіст. вісн.* 2016. № 1. С. 56–61.

5. Пашинська І. І. Концептуальні основи методології судово-економічної експертизи / І. І. Пашинська. *Вісн. Житомир. держ. технологіч. ун-ту*. Серія: Економічні науки. 2013. № 1. С. 296–298.

6. Глібко В. М. Теоретичні та організаційні основи призначення і проведення судово-економічної експертизи / В. М. Глібко. *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип. 2. С. 1–8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_2_46 (дата звернення: 15.03.2018).

7. *Реєстр методик проведення судових експертиз*. *Офіц. сайт Мін'юсту України*. URL: <http://rmpse.minjust.gov.ua> (дата звернення: 15.03.2018).

Стаття надійшла до редакції 29.04.2018